

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ РИНКУ ТА ЕКОНОМІКО-
ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
INSTITUTE OF MARKET PROBLEMS AND
ECONOMIC&ECOLOGICAL RESEARCH

ЕКОНОМІЧНІ ІННОВАЦІЇ

ECONOMIC INNOVATIONS

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Засновано в 1998 році

За науковою редакцією
академіка НАН України, д.е.н., проф. Буркинського Б.В.

Випуск 59
Issue 59

**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА РЕГІОНАХ
ПРИЧОРНОМОР'Я**

**PROBLEMS AND PROSPECTS FOR BUSINESS DEVELOPMENT IN
UKRAINE AND BLACK SEA REGIONS**

*Збірник надруковано за фінансової та організаційної підтримки
Одеської регіональної торгово-промислової палати та
Одеського національного економічного університету
за що автори збірника та Інститут проблем ринку та економіко-
екологічних досліджень НАН України висловлюють щирю подяку*

Одеса -2015

УДК 334.722(477)+332.122(477.7)

Засновник і видавець:
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
НАН України

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України (протокол № 2 від 13.02.2015)

Згідно з постановою Президії ВАК України від 10.02.2010 р. №1-05/1 «Економічні інновації» внесено у перелік наукових фахових видань України

Редакційна колегія:

Головний редактор - Буркинський Б.В. – д.е.н., проф. академік НАН України
Відповідальний секретар редколегії - Хумарова Н.І., д.е.н., с.н.с.

Члени редакційної колегії:

Амоша О.І. (акад. НАН України, д.е.н., професор), **Андрєєва Н.М.** (д.е.н.), **Бутенко А.І.** (д.е.н., професор), **Вержбінець В.** (д-р хаб., професор, Польща), **Галушкіна Т.П.** (д.е.н., професор), **Громова О.М.** (д.е.н.), **Жихарєва В.В.** (д.е.н.), **Зверяков М.І.** (чл.-кор. НАН України, д.е.н., професор), **Ковальов А.І.** (д.е.н., професор), **Котлубай О.М.** (д.е.н., професор), **Купінець Л.Є.** (д.е.н.), **Лисюк В.М.** (д.е.н.), **Макаренко М.В.** (д.е.н., професор), **Осипов В.М.** (д.е.н., професор), **Пирожков С.І.** (акад. НАН України, д.е.н., професор), **Симоненко В.К.** (чл.-кор. НАН України, д.е.н., професор), **Степанов В.М.** (д.е.н., професор), **Філіпова С.В.** (д.е.н., професор), **Харічков С.К.** (д.е.н., професор) **Шапарь А.Г.** (чл.-кор. НАН України, д.т.н., професор), **Шубін О.О.** (д.е.н., професор).

Цільова тема наукових публікацій збірника об'єднує питання теоретико-методологічних та прикладних аспектів сталого розвитку України та її регіонів, проблеми вдосконалення підприємницького середовища та шляхи удосконалення державної та регіональної політики щодо зміцнення соціально-економічного, екологічного потенціалу країни для забезпечення її сталого розвитку.

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія KB № 15485 – 4057 ПР від 13.07.2009 р.

©Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Одеса, 2015

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Балджи М.Д.

У статті розглянуті питання розвитку підприємництва, виходячи з потреб суспільства та сучасної соціально-економічної ситуації в Україні. Проаналізовано діяльність підприємств малого і середнього бізнесу в Одеській області й проведено їх кількісне порівняння з іншими регіонами країни. Визначені основні напрямки перспективного розвитку підприємництва, орієнтованого на євроінтеграцію.

Постановка проблеми. Розвиток підприємництва, як самостійного елементу ринкової економіки, суттєво впливає на структурні зрушення на рівні як окремих регіонів, так і країни в цілому; сприяє економічному використанню всіх видів ресурсів; створює відповідне середовище для розвитку конкуренції у підприємницькій діяльності; забезпечує сильні стимули до інноваційних процесів та високоефективної праці. Малий та середній формують можливості не тільки для розв'язання економічних і соціальних проблем, а й задовольняє потребу внутрішнього і зовнішнього ринків.

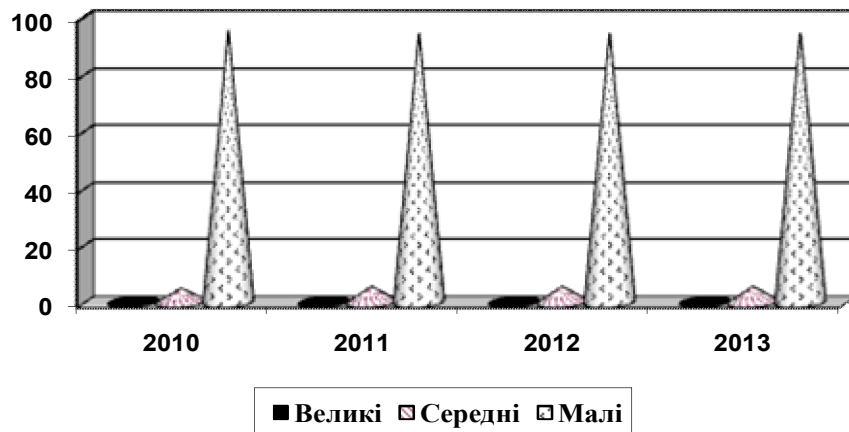
Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання становлення і розвитку підприємництва розглядалися багатьма науковцями. Так, Й. Шумпетер розглядав відмінні риси підприємницької діяльності від звичайного господарювання; А. Хоскінг підкреслював вагомість індивідуальних рис підприємця та вагомості його відповідальності. В Україні окреслені проблеми розглядалися на протязі багатьох років. Значні напрацювання в цьому напрямку зроблені вітчизняними фахівцями: А.В. Базиліук виявлені фінансові важелі розвитку малого бізнесу; В.Є. Вортиним, Я.А. Жаліло, які розглядали розвиток підприємництва на регіональному рівні; В.М. Геєць обґрунтовано підійшов до прогнозів розвитку підприємницької діяльності; Л.Г. Безчасний ставив за основу вирішення питань інвестиційної привабливості та ін. Але сучасні зміни в економіці країни вимагають нових спроб вирішити означену проблему та довести її до логічного, поступового впровадження.

Мета статті: розглянути тенденції та перспективи розвитку підприємництва, виходячи з потреб суспільства і сучасної соціально-економічної ситуації в Україні та Одеській області.

Основний матеріал дослідження. Проблема визначення місця і ролі малого бізнесу на будь-якому етапі розвитку суспільства є актуальною і її слід розглядати у контексті взаємозв'язку економічного, соціального і політичного змісту, а також взаємовпливу на відповідні елементи суспільної структури в конкретних умовах.

Аналізуючи статистичні дані доцільно зазначити, що в країні спостерігається тенденція зменшення всіх суб'єктів господарювання з 2010 по 2012 рр., в тому числі середніх і малих. Так, кількість малих підприємств зменшилась за цей період на 13193, мікропідприємств – на 13984, а середніх – на 794 одиниці. Відповідно зменшилась кількість зайнятих та найнятих працівників на цих підприємствах. Хоча обсяг реалізованої продукції і збільшився: у середніх підприємств – на 373065,9 млн. грн., малих – на 104386,3, мікропідприємств – на 30748,1 млн. грн. До того ж фізичні особи-підприємці малого та мікропідприємництва в Україні також збільшили обсяг реалізованої продукції, відповідно на 32703,1 і 35393,8 млн. грн. [1]. Це свідчить з одного боку про позитивні тенденції – підвищення якості праці, збільшення механізованого обладнання, а з іншого – говорить про можливість наявності «тіньових» робітників. Це потребує прискіпливого дослідження, активізації роботи контролюючих органів та вдосконалення політики сприяння розвитку підприємницької діяльності.

Динаміка кількості підприємств великого, середнього та малого підприємництва в період з 2010 по 2013 рр. у відсотковому значенні представлена на рисунку 1. Вона свідчить про вагомую долю малих підприємств – в середньому більше 90%, в тому числі, мікропідприємств – більше 70%.

**Рис. 1. Кількість підприємств за їх розмірами у 2010 – 2013 рр.
(за даними Держкомстату України [1])**

Цікава тенденція простежується в регіональному аспекті наявності підприємств середнього та малого бізнесу. Так, за загальною кількістю підприємств у 2013 році регіони розмістились таким чином: м. Київ (86845), Донецька (28731), Дніпропетровська (28194), Харківська (26086) і Одеська (26016) області. В інших областях та АР Крим загальна кількість підприємств складає менше 20 тисяч одиниць. Наявність середніх

підприємств в регіонах обумовила їх наступне виділення: м. Київ (3712), Донецька (1587), Дніпропетровська (1476), Харківська (1171), Київська (1003) області. В інших регіонах в 2013 р. кількість середніх підприємств становить менше 1000 одиниць, в тому числі в Одеській області – 955 одиниць. За кількістю малих підприємств регіони розміщені таким чином: на першому місці Київ (82973), далі йдуть Донецька (27041), Дніпропетровська (26651), Одеська (25039) та Харківська (24883) області. Виділені усередині малих мікропідприємства дозволили групувати регіони у наступному порядку: м. Київ (71056), Дніпропетровська (26651), Донецька (23051), Одеська (21832) й Харківська (21330) області. В інших регіонах у 2013 році їх зараховано менше 20 тисяч одиниць [1].

Обсяги реалізованої продукції різними за розмірами підприємствами у 2010-2013 роках свідчать о тенденціях змін в цілому по країні, а саме збільшенні показника в середньому на 30%. Наведені статистичні дані вказують про найбільші показники обсягів в 2013 р.: у м. Київ (1352137,8 млн. грн.), Донецькій (575712,4), Дніпропетровській (444549,7) та Київській (231394,7) областях. В інших регіонах цей показник складає набагато менші значенні, в тому числі й в Одеській області він становить 136354,6 млн. грн. При чому в країні середніми підприємствами було реалізовано продукції на суму 1662170,9 млн. грн., а малими – 670272,0 млн. грн. В Одеській області ці показники становили у 2013 р. відповідно 62778,3 та 38590,9 млн. грн. [2].

Обсяги реалізованої продукції (товарів, послуг) різних підприємств за видами економічної діяльності у 2010-2013 рр. окреслюють основні напрямки розвитку. Так, найвагоміша доля середніх підприємств при реалізації продукції в промисловості та тимчасовому розміщенні й організації харчування, малих підприємств – в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів, а також в сфері транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності.

Кількість підприємств в Україні за розмірами та видами економічної діяльності за 2011-2012 рр. (у відсотках до загальної кількості підприємств відповідного виду економічної діяльності) подані на рисунках 2-3. Наведені діаграми свідчать про сфери діяльності, в яких майже повністю переважає середнє та мале підприємництво. Це сфера послуг та інші види: освіта, надання різноманітних послуг, фінансова діяльність, сільське господарство, мисливство і лісове господарство.

Порівняльна характеристика кількості найманих працівників на різних підприємствах свідчить про зменшення показника майже по всім пунктам. Виключення складають для середніх і малих підприємств: промисловість та охорона здоров'я, а тільки для малих – сільське господарство, освіта, фінансова та страхова діяльність. Аналіз статистичних даних довів, що виявлена закономірність між наявністю підприємств та кількістю найманих працівників. Розвиток підприємництва в сфері послуг обумовлює наявність робочих місць, стабілізує ситуацію в соціальній сфері та надає можливість наситити ринок якісними послугами зумовленими наявністю здорової конкуренції.

Рис. 2. Кількість підприємств за розмірами та видами економічної діяльності у 2011 р., %

Рис. 3. Кількість підприємств за розмірами та видами економічної діяльності у 2012 р., %

Середньомісячна заробітна плата найманих працівників та фонд оплати праці на малих підприємствах за регіонами у 2011 р. подана на рисунку 4.

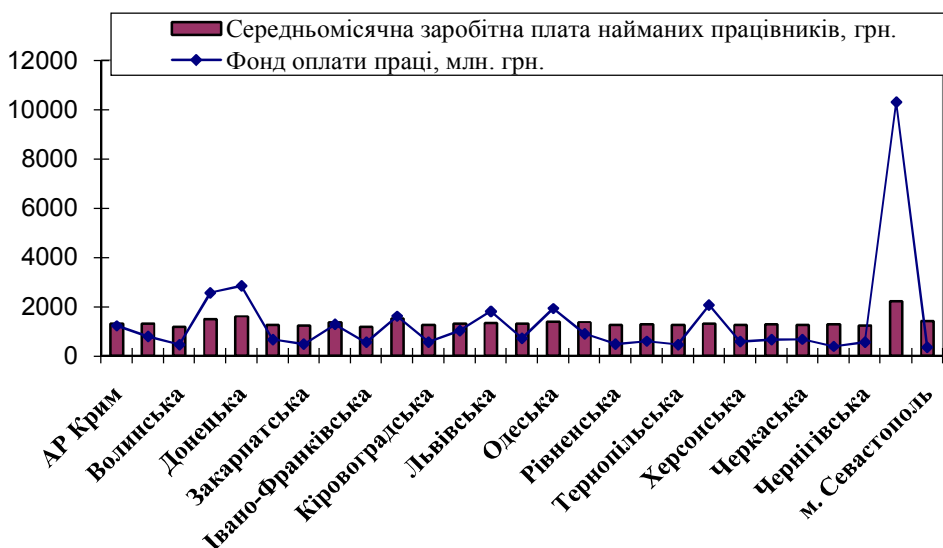

Рис. 4. Зарплата працівників та фонд оплати праці на малих підприємствах, 2011 р.
(за даними Держкомстату України)

Проведені аналітичні дослідження дозволили здійснити групування регіонів України за певними ознаками. Так, за обсягами реалізованої продукції малими підприємствами у розрахунку на душу населення та динаміки їх кількості на 10000 осіб наявного населення за період з 2009 по 2011 рр., були виділені наступні групи:

I група (регіони-лідери) – понад 10000 грн. (м. Київ, Дніпропетровська, Харківська, Київська, Запорізька, Одеська та Миколаївська області, м. Севастополь);

II група (провідні регіони) – від 7500 до 10000 грн. (Донецька, Полтавська, Львівська, Кіровоградська, Черкаська та Херсонська області);

III група (периферійні регіони) – від 5000 до 7500 грн. (Житомирська, Вінницька, Хмельницька, Луганська, АР Крим, Волинська, Чернігівська, Сумська області);

IV група (регіони-аутсайтери) – до 5000 грн. (Рівненська, Закарпатська, Тернопільська, Івано-Франківська, Чернівецька області).

В результаті проведеного дослідження встановлено, що кількість малих підприємств на 10000 осіб наявного населення як в окремих регіонах, так і в цілому в державі постійно зростала до 2009 року. У 2011 році в середньому по Україні цей показник склав 70 одиниць, тоді як у 2007 р. – 84. Для порівняння, щільність підприємницького середовища у Великобританії складає 460, у Німеччині – 370, в Італії – 680, у США – 472 одиниці.

Показник кількості малих підприємств в Одеській області теж мав тенденцію зростання до 2009 року (табл.1). Його значення є доволі високими в Україні – 81-107 одиниць (за період з 2006 по 2011 рр.).

Таблиця 2

**Рівень розвитку малого підприємництва в регіонах України,
одиниць на 10 тис. осіб наявного населення
(за даними Держкомстату України)**

Регіон	Роки						2011 р. у % до				
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2006	2007	2008	2009	2010
Україна	78	84	79	82	70	70	90	83	89	85	100
АР Крим	88	91	86	88	67	59	67	65	69	67	88,1
Вінницька	57	58	52	54	44	44	77	76	85	81	100
Волинська	54	56	51	53	45	42	78	75	82	79	93
Дніпропетровська	77	81	78	80	64	63	82	78	81	79	98
Донецька	64	66	58	58	50	54	84	82	93	93	108
Житомирська	52	53	50	55	43	42	81	79	84	76	98
Закарпатська	75	73	61	67	43	42	56	57	69	63	98
Запорізька	80	86	85	88	70	71	89	83	83	81	101
Івано-Франківська	60	61	57	60	52	52	87	85	91	87	100
Київська	76	84	79	82	71	78	103	93	99	95	101
Кіровоградська	78	81	75	78	61	59	76	74	79	76	97
Луганська	54	56	53	53	41	42	78	75	79	79	102
Львівська	75	79	79	82	73	59	79	75	75	72	81
Миколаївська	102	107	97	100	87	64	63	60	66	64	74
Одеська	96	101	102	107	88	81	84	80	79	76	84
Полтавська	65	70	69	72	56	57	88	81	83	79	101
Рівненська	48	49	45	49	40	38	79	78	84	78	95
Сумська	56	57	56	56	40	41	73	72	73	73	102
Тернопільська	48	51	45	49	39	41	85	80	91	84	105
Харківська	78	83	84	86	79	80	103	96	95	93	101
Херсонська	80	82	72	76	61	56	70	68	78	74	92
Хмельницька	54	57	51	55	44	44	81	77	86	80	100
Черкаська	55	58	58	62	51	49	90	84	84	79	96
Чернівецька	55	53	51	57	54	38	70	66	75	67	70
Чернігівська	50	267	54	55	40	44	88	83	82	80	110
м. Київ	240	87	243	258	250	270	112	101	111	105	108
м. Севастополь	77		87	87	70	74	96	85	85	85	106

Групування областей спрямоване на активізацію діяльності місцевих органів влади щодо розвитку підприємництва у найбільш складних регіонах.

За обсягами реалізованої продукції підприємство відіграє значну роль у розвитку економіки як окремого регіону, так і держави в цілому. Так у 2011 році суб'єктами малого підприємництва було виконано робіт, надано послуг та вироблено продукції на 523638,2 млн. грн., в 2013 році

на 38590894,7 млн. грн., що складає майже 50% від загального обсягу валового регіонального продукту.

Стає очевидним, в умовах формування нової української економіки, переважно регіональний (чи міський) характер підприємництва. І це дуже важливо враховувати при організації державного регулювання у формі «підтримки малого бізнесу», до якого, на жаль, вже склались певні стереотипи. Заміна цих стереотипів на більш ефективні повинна базуватись на чіткому уявленні фактичної ролі підприємництва в регіональній економіці. Але, як вже зазначалось вище, загальні для усього українського підприємництва проблеми по-різному проявляються в регіонах України, де існують неоднакові економічні, політичні та організаційні передумови діяльності суб'єктів даного сектору економіки. Тому на прикладі Одещини можна дослідити ті позитивні й негативні тенденції, що відбуваються у процесі розвитку малого бізнесу в Україні на регіональному рівні, за наступними підрозділами: основна характеристика загального стану підприємництва, зайнятість та оплата праці, обсяг реалізованої продукції, робіт та послуг, операційні витрати з реалізованої продукції, фінансовий результат, валові капітальні інвестиції, інноваційна та інформаційна діяльність.

Загальний стан розвитку малих підприємств в Одеській області у 2012 р. характеризувався такими показниками: кількість малих підприємств в розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення – 99 одиниць, середня кількість зайнятих працівників – 120547 осіб, обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) – 38767,3 млн. грн.

Підприємницьке середовище Одеської області представлене великими, середніми та малими підприємствами, при цьому переважають за кількісною ознакою малі підприємства, їх частка до загальної кількості підприємств становила у 2012 році 95,8%. Питома вага середніх підприємств склала 4,1%, великих – тільки 0,1%. Слід зазначити, що на протязі останніх трьох років частка малих підприємств у загальній кількості підприємств залишається стабільною і коливається від 95,4% до 95,8% [3].

Для розвитку діяльності середніх та малих підприємств, що є найуразливішими економічними суб'єктами ринкової економіки, край необхідна стабільна економіко-політична ситуація в країні. Як відомо, будь-які кон'юнктурні коливання можуть бути небезпечними для їх фінансово-економічної діяльності.

Аналіз розвитку підприємництва в Одеській області доводить, що з метою поліпшення стану та розвитку малого бізнесу необхідно:

1. Удосконалити структуру освітніх програм з питань підприємницької діяльності. Це допоможе залучити широкі верстви населення до здобуття знань, необхідних для започаткування та ведення власної справи, знизити рівень безробіття в регіоні, підвищити ефективність діяльності суб'єктів підприємництва.

2. Поширити практику проведення конференцій, семінарів, засідань за круглим столом, форумів, міжнародних зустрічей, визначення Дня підприємця із залученням суб'єктів малого підприємництва. Це допоможе

сформувати позитивну суспільну думку про підприємництво, підвищити рівень поінформованості громадськості про проблеми підприємництва, сприяти розвитку економічного співробітництва суб'єктів господарювання.

3. Створити умови для ефективного розвитку мережі регіональних і місцевих фондів підтримки підприємництва для запровадження прогресивного механізму кредитно-гарантійної та фінансової підтримки.

4. Розробити механізм створення у регіонах бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів (у тому числі молодіжних), ресурсних, консультаційних центрів, тощо. Це допоможе створити умови для розвитку підприємництва, зменшити рівень безробіття шляхом залучення незахищених верств населення до підприємницької діяльності.

5. Запровадити проведення виставок і ярмарок продукції, що виробляється суб'єктами малого підприємництва з метою стимулювання випуску конкурентоспроможної продукції вітчизняних підприємств.

6. Удосконалити функціонування «гарячої лінії» для підприємців у місцевих органах влади. Це допоможе співробітництву між суб'єктами підприємництва та органами виконавчої влади.

7. Сприяти розвитку міжнародного співробітництва у сфері підприємництва. Це дозволить удосконалити систему державної підтримки підприємництва на основі використання зарубіжного досвіду, створити позитивний імідж представників українського підприємництва, встановити ділові контакти між суб'єктами господарювання.

Висновки. Таким чином, проведене дослідження свідчить про можливі перспективи розвитку підприємництва в Україні та Одеській області. Означені рекомендації перспективного напрямку підприємництва в сфері послуг дозволять створити сприятливі умови для його розвитку.

Література:

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

2. Розвиток підприємництва: дані головного управління статистики в Одеській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua>.

3. Офіційний сайт Головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>.

Abstract

Baldghi M.D.

Trends in business development in Ukraine and Odessa region

The questions of enterprise development based on the needs of modern society and the socio-economic situation in Ukraine. The activity of small and medium-sized businesses and Odessa area and held their quantitative comparison with other regions of the country. The main directions of development of promising business focused on European integration.